

СЪПОСТАВИТЕЛЕН АНАЛИЗ НА ФРАЗЕОЛОГИЗМИ С НЕИЗМЕНЯЕМО МЕСТОИМЕННИЕ И ГЛАГОЛ В НОВОГРЪЦКИЯ И БЪЛГАРСКИЯ ЕЗИК

Румен РикеВСКИ

COMPARATIVE ANALYSIS OF PHRASEOLOGISMS WITH UNALTERABLE PRONOUN AND VERB IN GREEK AND BULGARIAN

Rumen Rikevski

Abstract: This report makes a brief comparison of phraseologisms with unalterable pronoun and verb in Greek and Bulgarian. Pronouns don't have declinable paradigm, don't operate on grammatical and lexical level, they are simply a formal marker. Among them the two component's Greek phraseologisms are the most difficult to locate and interpret because the phrases are very short, must function as free collocations, and in many cases are with opaque motivation.

Key words: phraseologisms, pronoun

Местоименията участват като компоненти от:

– устойчивата, неизменяема част на фразеологизма:

(1) *την τρώω* (разг.) [ям я] – ‘зубя, търпя поражение’;

(2) *το παραξηλώνω* [разпарям го прекалено] – ‘прекалявам’;

(3) *τα τσουγκρίζω με κάποιον* [чукам ги с някого] – ‘карам се, спречквам се с някого’;

– или пък от неговата изменяема, отворена структура:

(4) *του βγάζω το καπέλο* [свалям му шапка] – *свалям му шапка* ‘уважавам някого, признавам достойнствата му публично’;

(5) *του ανοίγω τον δρόμο* [отварям му пътя] – *пропращам (разчиствам) му пътя* ‘премахвам всички пречки пред някого и му давам възможност да действа, за да постигне някаква цел, да се развива’;

(6) *την βγάζω από το μυαλό μου* [изкарвам я от ума си] – *избивам си я от главата* ‘преставам да мисля за някого или за нещо’.

В примери (1), (2) и (3) местоимението заедно с глагола взема непосредствено участие във формиране на фразеологичното значение. Ако местоименната форма бъде променена, фразеологичният израз се разпада (*την τρώω* – фразеологизъм, *τον τρώω* – свободно съчетание), т.е. тя трябва да остане константна във всички възможни парадигми на глагола, чрез които се предават граматичните категории на фразеологичната единица (*την τρώω* – ‘зубя’, *την τρώς* – ‘зубиш’, *την τρώει* – ‘зуби’...). В примери (4), (5) и (6) фразеологичното значение е формирано без местоименната форма, която служи само за да покаже спрямо кого или какво е насочено фразеологичното действие. Нейната промяна не води до разпадане на фразеологизма, а само до промяна на адресата, получаващ това действие (*του βγάζω το καπέλο* – ‘уважавам го’, *της βγάζω το καπέλο* – ‘уважавам я’, *τους βγάζω το καπέλο* – ‘уважавам ги’...).

В тази статия се разглеждат фразеологизмите с константна форма на местоимение от първия тип. Това е една сравнително голяма категория биелементни и по-рядко полиелементни структури в новогръцкия език, които представляват комбинация от глагол и местоименна форма, заместваща определен обект или информация за него. Сред тях биелементните са може би най-трудните за локализиране и интерпретиране, понеже фразите са много кратки, задължително функционират и като свободни словосъчетания и в доста случаи са с непрозрачна мотивация. Особено разпространени са словосъчетанията от кратка акузативна форма на личното местоимение – най-често *τα*, също така *την*, *το*, много рядко *τις*, *τον* и глагол:

(1) *τα ψέλνω σε κάποιον* [опявам ги на някого] – ‘опявам на някого (разг.)’; *чета конско <евангелие> на някого* ‘карам се на някого, мъмря някого’;

(2) *τα φτύνω* [изплювам ги] – ‘много се изморявам, изтощавам се, скапвам се (разг.)’;

(3) *τα χώνω σε κάποιον* (разг.) [пъхам ги на някого] – 1. ‘докарвам някого до много трудна ситуация; нацепвам някого (жарг.)’ 2. ‘давам рушвет’;

(4) *την πατάω* [настъпвам я] – ‘прецаквам се (разг.) или някой ме прецаква’; *подлагат (турят) ми динена кора* ‘мамят ме, изиграват ме’;

(5) *την πατάω με κάποιον* [настъпвам я с някого] – 1. ‘влюбвам се в някого, хлътвам (разг.) по някого’ 2. ‘не случвам, нямам късмет с някого; прецаквам се (разг.) с някого’;

(6) *τη βρίσκω* (жарг.) [намирам я] – ‘много ми харесва; много се кефя (разг.)’;

(7) *το παρακάνω* [прекалявам го] – ‘прекалявам’;

(8) *τις παίζω σε κάποιον* [играя ги на някого] – ‘бия, отупвам (разг.), пердаша някого (разг.)’;

(9) *τον παίρνω* (разг.) [поемам го] – ‘съвкупявам се, участвам в полов акт; чукам се (разг.)’.

Този тип фразеологизми се използва масово в разговорната реч, особено характерен е за младежкия жаргон, но постепенно навлиза и в художествената литература и публицистиката. Именно заради масовата употреба на подобни фразеологизми в жаргонната и разговорната лексика при превода им, ако е възможно, е добре да се използва съответен или подобен жаргонизъм.

Съществуват фактори, които по-всяка вероятност обуславят високата фреквентност на фразеологизми с местоименната форма *τα*. Единият е, че в новогръцкия език, за разлика от българския, местоименията в множествено число имат форми за трите рода. Показателните местоимения *това, онова* и обобщителното местоимение *всичко*, които в българския език са в единствено число, често пъти се предават в новогръцкия посредством средния род на множественото число – съответно *αυτά, εκείνα* и *όλα*. Друг фактор е, че местоименната форма *τα* служи за заместване на неодушевени имена и от трите рода. Също така *τα* се използва много често, предхождайки глагол или изречение, когато дублира прякото допълнение (*τα ξέρω τα παιδιά*).

В българския език също се срещат структурно подобни фразеологизми, съставени от кратка акузативна местоименна форма *го, я, ги* и глагол, в които местоимението сочи към неизвестен обект (референт). Тези изрази са характерни за разговорната лексика, но като цяло не се забелязва по-голяма фреквентност в употребата им от определена социална група. Количествено те са доста по-малко отколкото в новогръцкия език:

(1) *оплесквам я (го); оцапвам я* ‘попадам в тежко неблагоприятно положение, загазвам’;

(2) **усуквам го (я)** <по килифарски> ‘не казвам истината направо, извъртам’;

(3) **вари го, печи го** ‘(използва се, когато някой не се поддава на положителна промяна, каквото и да се направи)’;

(4) **отнасям го** (разг.) ‘пострадвам, обикновено заради някой друг’;

(5) **мерим си го (ги)** (разг.) ‘съревноваваме се, състезаваме се’.

Структурата на този тип фразеологизми може да бъде разширена и с други компоненти – съществителни, прилагателни, числителни, наречия, местоимения, които могат да бъдат:

– **задължителни:**

(1) **та връскам око̀ра** [намирам ги тъмни] – ‘срещам големи трудности, озорвам се, виждам зор (разг.)’;

(2) **та в́а̀ζω κάτω** [слагам ги долу] – **правя си сметка<та>** ‘възнамерявам да направя нещо; правя си план за нещо’;

(3) **то в́а̀ζω ста πόδια** [слагам го на краката] – **плюя си на краката (нозете, петите, подметките)** ‘бързо побягвам, махам се от някъде, обикновено поради някаква опасност’;

(4) **то παίρνω πάνω μου** [вземам го отгоре си] – ‘възгордявам се, надувам се’;

(5) **та βγάζω пέρα** [изкарвам ги оттатък] – ‘оправям се, справям се с някакъв проблем или финансово’;

(6) **την φέρνω σε κάποιον από πίσω** [нося я отзад на някого] – ‘действам коварно, подмолно спрямо някого’;

(7) **връщам го тълкано** ‘отмъщавам си на някого за нещо лошо, което ми е сторил’;

(8) **забърквам ги едни** ‘създавам неприятно, объркано положение; ставам причина за някакви неприятности’;

(9) **умът ми не го побира** ‘не проумявам нещо; не мога да повярвам нещо, струва ми се невероятно’;

(10) **удрям го (я) през просото** ‘правя нещо безотговорно, като не се съобразявам с ред, приличие или законност’;

– или **факултативни:**

(11) **та παίρνω <στο κρανίο>** [поемам ги <на черепа>] – ‘ядосвам се, нервирам се’;

(12) **ας’ та <να πάνε>** [остави ги <да отиват>] – ‘(използва се за лоша, неприятна ситуация) остави се; не питай’;

(13) *τα βροντάω* <κάτω (χάμω)> [гърмя ги <долу>] – 1. ‘оставям, зарязвам нещо’ 2. ‘(за работещ) напускам работа’;

(14) *τα βρίσκω* <όλα στο πιάτο [намирам го <всичко> в чинията] – ‘имам всичко наготово’;

(15) *загазвам я* <здравата> ‘много загазвам’.

В българския език има фразеологизми, чиято кратка акузативна местоименна форма е факултативен елемент:

(1) *минавам <го> метър* ‘успявам да се спася, да се измъкна от нещо неприятно; оставам незабелязан в някаква неприятна ситуация’;

(2) *вземам <го> от устата* на някого ‘изпреварвам и казвам нещо, което друг се е канел да каже в момента’.

Въпреки че пример (2) е записан по този начин във *Фразеологичен речник на българския език*, местоименната форма е станала по-скоро задължителна: *вземам го от устата*.

Често пъти е много трудно да се разбере към какъв референт се отнасят разглежданите местоименни клитики, този референт може да е напълно неизвестен или пък да е трудно разпознаваем, възможно е той само да подсказва една най-обща семантична сфера. Самите местоимения нямат склоняема парадигма, не функционират на граматично и лексикално ниво, те са просто един формален маркер:

(1) *τα χρειάστηκα* [нуждаех се от тях] – ‘стреснах се, изпитах силен страх, панирах се (жарг.)’;

(2) *τα ψήνω* με κάποιον [опичам ги с някого] – ‘създавам любовна връзка; тръгвам с някого (разг.)’;

(3) *την κάνω* [правя я] – ‘тръгвам си, изчезвам, офейквам, чуля се (жарг.), изнизвам се (жарг.)’;

(4) *την ανάβω* σε κάποιον [светвам на някого] – 1. ‘гръмвам някого; стрелям по някого’ 2. *светвам един* на някого ‘шама-росвам, удрям плесница на някого’;

(5) *τα βάζω* <μαζί> με κάποιον [слагам ги <заедно> с някого] – 1. ‘обръщам се срещу някого; настройвам се срещу някого’ 2. ‘изправям се срещу някого; противопоставям се на някого; боря се с някого’;

(6) *την βυάζω* *καθαρή* [изваждам, изкарвам я чиста] – *спасявам (отървавам) <си> кожата* ‘измъквам се, излизам невредим от трудно, тежко, опасно положение’;

(7) *τη βγάζω δεν τη βγάζω* [изкарвам я, не я изкарвам] – 1. ‘на ръба съм дали ще оживея’ 2. ‘на ръба съм дали ще оцелея финансово’;

(8) *την αράζω* (разг.) [закотвям я] – ‘настанявам се удобно някъде, полягвам, опъвам се’.

За много от изразите липсващият референт и цялостната семантика могат да бъде предугадени от наличието на паралелна фраза (фразеологизъм или устойчиво съчетание) с пряко допълнение:

(1) *πατάω την μπανανόφλουδα (την πεπονόφλουδα)* [настъпвам обелката от банан (пъпешовата кора)] >> *την πατάω* [настъпвам я] – **подлагат (туряят) ми динена кора**;

(2) *φοράω κέρατα* σε κάποιον [надявам рога на някого] >> *τα φοράω* σε κάποιον [надявам ги на някого] – **слагам рога на някого ‘изневерявам на някого’**;

(3) *τινάζω τα πέταλα* [хвърлям петалата] >> *τα τινάζω* [хвърлям ги] – **хвърлям петалата ‘умирам’**;

(4) *βουλώνω το στόμα μου* [затварям си устата] >> *το βουλώνω* [затварям я] – **затварям си устата ‘1. млъквам 2. въздържа се да говоря’**;

(5) *τα χάνω* <τα λόγια μου (τα μυαλά μου)> [загубвам ги <думите си (умовете си)>] – **загубвам ума и дума ‘силно съм объркан и смутен, стъписвам се, сацисвам се, смайвам се’**;

(6) *να τα χιλιάσεις* <τα χρόνια> [да ги направиш хиляда <годините>] – ‘(пожелание при рожден ден) да живееш хиляда години’;

(7) *τα κάνω* <τα κακά μου> [правя ги <изпражненията си>] – ‘(израз, характерен за езика на бебетата) изхождам се’;

(8) *τα βλέπω* <όλα> *ρόδινα* [виждам ги <всички> розови] – **гледам през (с) розови очила ‘виждам нещата в розово, в благоприятна светлина; оптимист съм за живота и бъдещето’**;

(9) *τα βλέπω* <όλα> *μαύρα* [виждам ги <всички> черни] – **светът (целият свят) ми се вижда черен ‘в много лошо настроение съм, гледам на всичко съвсем песимистично’; гледам през (с) черни очила ‘възприемам нещата откъм лошата им страна и съм песимист’**;

(10) *τα βλέπω σκούρα* <τα πράγματα> [виждам ги тъмни (= трудни) <нещата>] – ‘ситуацията, работата ми се струва трудна, тежка’;

(11) *τα στρίβω* <τα λόγια μου> [извъртам ги <думите си>] – ‘отричам се от казаното, извъртам (разг.)’;

(12) *τα μπερδεύω* <τα λόγια μου> [бъркам ги <думите си>] – 1. ‘бъркам думи’ 2. ‘не съм ясен, противореча си’;

(13) *τα ξύνω* (разг.) <τα αρχίδια> [чеша ги <топките>] – ‘безделнича, мързелувам’;

(14) *какви трици ще ям* >> *какви ще ги ям* ‘нямам друг изход; какво друго ще правя, ще бъда принуден да постъпя по един или друг начин’;

(15) *отнасям пейшира (калая)* >> *отнасям го* (разг.) ‘пострадвам заради някой друг’;

(16) *оплесквам (вапсах, втасах) я* <работата>;

(17) *прося (търся) си го* <боя> ‘съзнателно правя нещо нередно, което има лоши за мен последствия’.

В пример (3) за отбелязване е съвпадението с българския фразеологизъм в пълния вариант, а също и негативната конотация на фразите и в двата езика. Разликата е, че в българския език не съществува „съкратен“ вариант *хвърлям ги*.

Поради особения характер на разглеждания тип фразеологични единици и поради относително голямото им количество в новогръцкия език, групата на тези от тях, които нямат фразеологичен еквивалент или аналог в българския, е доста многобройна. Когато тези изрази се интерпретират самостоятелно, изолирано, те се превеждат описателно, подобно на речникова дефиниция, като по възможност се използват синоними за максимално изясняване на денотативния и конотативния им характер, а когато са в контекст, се подбира думата или описанието, което най-точно би предало този характер в българския език. Ако съществува възможност, ако е удачно и уместно, за предпочитане е да се използват:

– **колокации:**

(1) *τα μπαλώνω* – ‘закърпвам положението (разг.)’;

(2) *τα βρίσκω σκούρα (μπαστούνια, αγγούρια)* – ‘виждам зор (разг.)’;

(3) *τα σπάω* – ‘нанасям материални щети’;

(4) *τα χαλάω με κάποιον* – ‘развалям отношенията си с някого’;

– глаголи с преносно значение, за по-голяма експресивност:

(5) *την πατάω* – ‘хлътвам по някого (разг.)’;

- (6) *τον παίρνω* – ‘чукам се (разг.)’;
 (7) *та χρειάστηκα* – ‘панирах се (жарг.)’;
 (8) *την κάνω* – ‘чупя се (жарг.), изнизвам се (жарг.)’;
 (9) *την πέφτω σε κάποιον* – ‘свалям (жарг.), натискам се (жарг.)’;
 (10) *μου τη βιδώνει* – ‘откачам (разг.), мръдвам (разг.)’;
 (11) *та κοπανάω* – ‘напряквам се (разг.), насмуквам се (разг.), насвятквам се (разг.), нацепвам се (разг.)’;
 (12) *та βάζω <μαζί> με κάποιον* – ‘настроивам се срещу / против някого’;
 (13) *το ρίχνω έξω* – ‘разпускам (разг.)’.

ΛΙΤΕΡΑΤУΡΑ

Бабиньотис 2002: Γ. Μπαμπινιώτης. *Λεξικό της νέας Ελληνικής γλώσσας*. Αθήνα: Κέντρο Λεξικολογίας.

Влахопулос 2007: Σ. Βλαχόπουλος. *Λεξικό των Ιδιωτισμών της Νέας Ελληνικής*. Αθήνα: Κλειδάριθμος, 2007.

Димитриу 1995: Α. Δημητρίου. *Λεξικό Νεοελληνισμών, ιδιωτισμοί, στερεότυπες μεταφορές, παρομοιώσεις, λέξεις και φράσεις*. Αθήνα, 1995.

Калдиева-Захариева 2013: С. Калдиева-Захариева. *Българска фразеология*. София: АИ „Проф. Марин Дринов“.

Ничева 1987: К. Ничева. *Българска фразеология*. София: Наука и изкуство, 1987. // **Nicheva 1987:** К. Nicheva. *Bulgarska frazeologiya*. Sofia: Nauka i izkustvo, 1987.

Ничева и др. 1974 – 1975: К. Ничева, С. Спасова-Μιχαήλοβα и Кр. Чолакова. *Фразеолоγичен речник на българския език*. Том I и II. София: Издателство на БАН. // **Nicheva i dr. 1974 – 1975:** К. Nicheva, S. Spasova-Mihaylova i Kr. Cholakova. *Frazeologichen rechnik na bulgarskiya ezik*. Том I i II. Sofia: Izdatelstvo na BAN.

Триандафилидис 1980: Μ. Τριανταφυλλίδης. *Νεοελληνική Γραμματική*. ΟΕΔΒ, 1986.

Триандафилидис 1992: Μ. Τριανταφυλλίδης. *Συντακτικό της Νέας Ελληνικής*. ΟΕΔΒ, 1992.

Янисова 2008: Χ. Янисова. *Фразеолоγични единици с кратка винителна местоименна форма в новогръцкия език (паралели с българския език)*. Съпоставително езиковедие XXXIII, 2008, кн. 3. // **Yanisova 2008:** Η. Yanisova. *Frazeologichni edinitsi s kratka vinitelna mestoimenna forma v novogrutskiya ezik (paraleli s bulgarskiya ezik)*. Supostavitelno ezikoznanie XXXIII, 2008, kn. 3.